

Акматалиев А.А.

**УЛУТТУК ИДЕОЛОГИЯНЫ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН
БААЛУУЛУКТУК АСПЕКТИЛЕРИ
ПЛЕНАРДЫК КЕҢЕШТЕГИ ДОКЛАДДАР**

Акматалиев А.А.

**ДОКЛАДЫ НА ПЛЕНАРНОМ СОВЕЩАНИИ
ЦЕННОСТНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ИДЕОЛОГИИ**

Кыргыз Республикасында кандайдыр-бир жалпы мамлекеттик идеологияны түзүүнүн зарылдыгы, анын маңызы жана мазмуну жөнүндөгү маселе саясатчылардын арасында да, окумуштуулардын арасында да, карапайым атуулдардын арасында да улам көбүрөөк кызыгууну, аны менен чогуу полемиканы жана талаштарды туудуруп келе жатат. Буга байланыштуу тикелей карама-каршы көз караштар да айтылып келет, көп адамдар «идеология» терминине анын маңызына такыр туура келбеген, илимий-теориялык жактан да, практикалык жактан да негизделбеген аныктамаларды беришет. Жыйынтыгында бул проблема уламдан-улам теренирээк туюкка кептелип барат. Ушундан улам бир нече, биздин оюбузча бири-бири менен тыгыз байланышкан тезистер аркылуу өз көз карашыбызды билдиргибиз келди. Албетте, бул көз караш абсолюттук чындык деген ойдон алыспыз.

1. Адегенде, кандай гана мамлекетте болбосун, бирдиктүү, жалпы мамлекеттик, улуттук идеологияны калыптандыруу аракеттери дайыма шектүү мамиле менен, ишенбөөчүлүк жана сын тагуу менен кабыл алынып келгенин эскерте кетели. Анткени, политологияда, мамлекеттик жана укуктук теорияда **бүткүл коомдук турмушту идеологиялаштыруу, бардыгы үчүн жалпы, бирдиктүү идеологияны мамлекеттик деңгээлде киргизүү** авторитардык, атүгүл тоталитардык режимдин олуттуу белгилеринин бири катары каралат. Мындагы логика өтө жөнөкөй: эгер мамлекет официалдуу деңгээлде, кандайдыр-бир декреттин жардамы менен бирдиктүү идеологияны орнотсо, анда бул – башкача, өз алдынча ой жүгүртүүгө тыюу салуунун башталышы, бул – көп пикирдүүлүктү басмырлоо, бул – маалыматка болгон монополия ж.б.у.с. Дароо коммунисттик идеология, фашисттик идеология жана башка тарыхый түшүнүктөр эске келет.

Биз кийинки аракеттерибизде мына ушундай сын пикирлерге, ашыкча сынчыл мамилеге даяр болушубуз керек. Прессада азыртан эле ушундай сындар айтыла баштады.

2. Башка жагынан алып караганда, «идеология» деген категориянын өзүн биз кандай түшүнүп жата-

быз? Биз идеологияны **коом кабыл алган кандайдыр-бир баалуулуктардын системасы жана коомдун ошол системага баш ийип жашоого даярдыгы** деп аныктамакпыз. Албетте, бул аныктама универсалдуу жана бардыгын камтыйт деп айтууга болбойт.

Бирок, макул болуңуздар, тигил же бул коомдун (мамлекеттин) маңызы жана мазмуну ал социумда үстөмдүк кылган дал ушул **баалуулуктардын (саясий, экономикалык, социалдык, диний-догматикалык ж.б. баалуулуктардын) системасы** менен аныкталат. Мисалы, коммунисттик идеология – коммунисттик баалуулуктарды, тоталитардык идеология – тоталитардык баалуулуктарды, либералдык идеология – либералдык баалуулуктарды орнотот. Эл бийлигинин, рынок экомикасынын, адам укуктарынын жана эркиндигинин идеяларын тутунуу – баалуулуктардын бир системасы жана ал баалуулуктарга ылайыкталган идеология. Ал эми массалык маалымат каражаттарынын үстүнөн, граждандык сектордун үстүнөн мамлекеттик көзөмөл жүргүзүү – такыр башка баалуулуктар жана бөлөкчө идеология.

3. Идеологияны ушундай, баалуулуктардын белгилүү бир системасы катары түшүнүүдөн кийин Кыргызстанга улуттук идеология керекпи? деген суроого жооп берүү бир кыйла жеңил болуп калат. Биздин жообубуз: **ооба**, керек, ансыз, белгилүү бир баалуулуктук өлчөмдөрсүз (ориентирсиз) мамлекет өнүгүүнүн кубатынан ажырап калат, мындай коомдо социалдык ориентирлер так эмес, эреже катары, псевдолибералдык баалуулуктар менен жаап-жашырылган бардыгына жол берүү жана бардыгын кабыл ала берүү («руханий соргоктук») үстөмдүк кыла баштайт. Улуттук идеология сөзсүз керек, ансыз мамлекет жана коом чаржайыт болуп, максаттуулук жана натыйжалуулук азаят.

Бул руханий соргоктукту, же болбосо чаржайыттыкты биз мамлекет жана коом тарабынан аныкталган майрамдардан байкаса болот:

а) коммунисттик – 8-март, 23-февраль, 1-май, 7-ноябрь, 9-май.

б) диний – Курман айт, Орозо айт, Иса пайгамбардын туулган күнү.

в) эгемендүүлүк – 31-август, 5-май.

г) чыгыш тарыхынан алынган – Нооруз.

д) батыш тарыхынан алынган – 31-декабрь, Рождество.

Бул майрамдардын бири-бирине төп келбеси, кээде түздөн-түз карама-каршы экени бизди ойлондуруп да койбойт.

4. Улуттук идеологиянын негиздерин калыптандыруу процессинде эмнелер сөзсүз эске алынышы керек?

• Кыргызстан жана кыргызстандын коому эгемендүүлүктүн 15 жылы бою кандайдыр-бир позитивдүү баалуулуктардын системасын (негизги багытты, идеологияны) тапканга жана социалдык практиканын деңгээлинде кабыл алганга жетишпегенибизди эске алуу керек. Тескерисинче, советтик идеологиянын негизги оң баалуулуктары, элдин жашоо мүнөзүнүн, элдик педагогиканын жалпы кабыл алынган баалуулуктарынын көпчүлүгү биздин салтыбызга туура келбеген баалуулуктардын бүтүндөй бир группасы тарабынан тебеленип жок кылынды. Өткөндү жоготуп (же өткөндөн кетип) биз келечекке али бара элекпиз. Башкача айтканда, **өткөөлдүктүн, убактылуулуктун, туруксуздуктун** таасири жана бүткүл трагедиясы адамдардын акыл-эсинде, жүрөгүндө өзгөчө айкын тамгасын басты.

• Кыргызстан – бул кыргыз улутунун эгемендүүлүккө, мамлекеттүүлүккө умтулуусун аныктаган, тастыктаган мамлекет. Башкача айтканда, кыргыздар бул мамлекеттин өзөгүн түзгөн **саясий улут** десек жаңылышпайбыз. Мисалы, Өзбекстанда - өзбектер, Орусияда – орустар да **саясий улут**. Бул КМШнын гана эмес, башка мамлекеттердин да тарыхый жана саясий өзгөчөлүгү.

Мындан кандай тыянактар чыгат?

а) кыргыз улутунун мамлекеттүүлүк үчүн өзгөчө жоопкерчилиги. Себеби, Алла Таала жана тарых башка кыргыз мамлекетин түзүү үчүн саясий мүмкүнчүлүк бербейт.

б) кыргыздар жүрүм-турум, ынтымак, активдүүлүк, чынчылдык жагынан да башка улуттарга жакшы мисал болуп, жол көрсөтүшүбүз керек.

в) улуттук, этникалык көп түрдүүлүктүн мамлекетибиздин, кыргыз улутунун да өнүгүшүнө, өркүндөшүнө чоң жагымдуу таасир берерин түшүнүшүбүз керек.

ж) кыргыз мамлекеттүүлүгү бул кыргызды улут катары сактап калуунун эң чоң, эң маанилүү, эң зор өбөлгөсү. Мамлекеттүүлүк жоголсо, улут да өлөт, ушуну унутпайлы.

• Биздин көп улуттуу, көп диндүү мамлекетте жашап жатканыбызды, кыргыздар, **саясий улут** катары, кыргыздар менен чогуу Кыргызстандын элин түзүп турган башка улуттардын өкүлдөрүнүн бейпилдиги жана натыйжалуу өнүгүшү үчүн, жакшы жашашы үчүн, алардын маданиятын, тилин өркүндөтүү үчүн үчүн жоопкер экенин, тарыхтын алдында жоопкер экенин унутпоо керек. Себеби биз **саясий улутпуз**.

• Биз, кыргыздар, сан жагынан алганда, өтө туруксуз жана коркунучтуу абалда экенбизди эске алуу зарыл. Ааламдашуу процесси, балдардын төрөлүшүнүн азайышы, сырткы миграциянын зор көлөмү сыяктуу процесстер кыргыздардын мамлекет түзүүчү улут катары келечегине реалдуу коркунуч келтирип жатат.

• Кыргызстандын жашоочуларынын басымдуу көпчүлүгү динге ишенгендер болуп эсептелет. НМУда бул багытта социологиялык изилдөө жүргүзүлгөн, ага 2000ден ашык респонденттер тартылган. Калктын 95%ы өзүн кайсы бир динге тиешелүүмүн деп эсептегени аныкталды. Респонденттердин 75%ы «дин бизге күч-кубат, эрк, алдыга умтулуу берет» деп эсептейт.

• Батышты жактоочулук, либералдык тенденциялардын өсүшү, айрыкча жаштардын арасында, андан кем эмес деңгээлдеги исламдын жана чыгыш маданиятынын таасиринин өсүш процесси менен катар реалдуу турмушубузда жүрүп жатканын эске алыш керек. Чындыгында, Кыргызстан Батыш менен Чыгыштын ортосундагы реалдуу, тынымсыз, айрым учурда байкалбаган, бирок катаал күрөштүн өзүнчө бир кичинекей полигону болуп саналат.

• дүйнөлүк глобализация процессине карабай, кыргыздардын өз менталитети, дүйнөнү кабылдоосу, дүйнөтаанымы боюнча кыргыз бойдон калышы, ошол эле учурда дүйнөлүк экономикада, эмгекти дүйнөлүк бөлүштүрүүдө өзүбүзгө татыктуу, өзүбүзгө гана тиешелүү орун табышыбыз керек.

5. Улуттук идеологиянын негизги принциптерин ким иштеп чыгышы керек?

Албетте, эгер бул принциптер граждандык сектор, окумуштуулар, интеллигенция тарабынан иштелип чыкса, анан жалпы журтка табигый жол менен тараса абдан жакшы болмок эле. Бирок, өткөөл мезгилдин өзгөчөлүктөрү, ошондой эле акыркы 15 жылдын ичинде түзүлгөн боштук (вакуум), «вакуум көпкө чейин турбастыгы, ал сөзсүз түрдө бир нерсе менен толтурула тургандыгы» демилгенин мамлекетке таандык болушун, андан кийин гана коом жана граждандык сектор тарабынан реалдуу колдоого алынып, кабыл алынышын катуу талап кылып жатат.

Бул жерде кайсы бир баалуулуктарды жарыялап гана коюу жетишсиз, бул нерсеге мамлекет, өкмөт жана коом алданбаш керек. Жөн гана **жарыяланган баалуулуктар эмес, баалуулуктук ориентациянын стадиясына, мотивациянын, зарылчылыктын ж.б.у.с. деңгээлиндеги социалдык, инсандык багыттоолордун стадиясына өткөн баалуулуктар** керек. Чыныгы баалуулук деп биз үрп-адатка кирген, күнүмдүк жүрүм-турумда калыптанган баалуулуктарды гана белгилешибиз абзел.

6. Биздин улуттук идеологиянын негизин түзө турган идеологиялардын көптөгөн мүнөздөмөлөрүн, типтерин тандоого болот. Бул эркиндиктин идеологиясы, элдик бийликтин идеологиясы, рынок экономикасынын демократиясынын идеологиясы, инсандык укуктардын жана эркиндиктердин идеологиясы болууга тийиш экени шексиз.

Улуттук идеологиянын жогоруда аталган багыттарынын маанилүүлүгүн белгилөө менен катар, биздин мамлекеттик көз карандысыздыгыбыздын тарыхый тажрыйбасын, өткөөл мезгилдин өзгөчөлүктөрүн жана коркунучтарын эске алып, улуттук идеология **Биримдиктин** жана **Жоопкерчиликтин** идеологиясы болууга тийиш деп эсептейбиз. Биздин оюбузча ушул 2 сөз өткөөл мезгилдин, өткөөл коомдун негизги, өзөктүү талаптарын камтыйт

а) Биримдик – бул:

- элдин биримдиги, айрыкча кыргыздардын Түндүккө жана Түштүккө, урууга жана урукка бөлүнүүнүн зыяндуу адатын калтыруу керек.

- Улут аралык биримдик;
- Дин аралык биримдик.

Мындай биримдиксиз экономикалык реформалардын баарынын келечеги жок, кыргыз мамлекеттүүлүгү идеясынын өзүнө да шек келтирилет.

Биримдикти камсыз кылуу үчүн:

а) биримдикти камсыз кылган шайлоо жана саясий система керек.

б) биримдикти бузбаган дин мекемелерин мамлекет колдош керек. Мисалы, исламдын салттуу багыттары жана православие

в) биримдикти сактаган кадр саясаты керек.

г) санжыра бул жакшы нерсе, бирок анын терс жактарын да эске алуу керек.

б) Жоопкерчилик – бул:

а) мамлекеттин, бийликтин элдин алдындагы жоопкерчилиги;

б) балдардын жана ата-энелердин бири-биринин алдындагы жоопкерчилиги;

в) стабилдүүлүк жана жергиликтүү маселелердин чечилиши үчүн элдин жоопкерчилиги;

г) саясий элитанын жана бизнестин элдин алдындагы жоопкерчилиги;

д) өкмөттүк жетекчилердин жана кызматкерлердин жоопкерчилиги;

е) бийликтин ар түрдүү бутактарынын өлкөдөгү стабилдүүлүк үчүн жоопкерчилиги;

ж) атуулдун жоопкерчилиги (аскер, салык, кылмыштуулук ж.б.);

з) Кыргызстандын дүйнөлүк коомчулуктун алдындагы жоопкерчилиги.

Ушундан улам жоопкерсиздик сөзсүз түрдө жазаланыш керек. Жаза мыйзамда да, коомдук пикирде да болуусу зарыл.

Биримдик жана Жоопкерчилик темасын мамлекеттик тартип, коомдук тартип, маалымат каражаттарынын, граждандык сектордун жоопкерчилиги ж.б. багыттарда улантууга болот.

7. Саясатты, экономиканы, маданиятты, бизнестин алып барган, аны жакшы да, жаман да кылган – адам. Ошол үчүн бизге Адис гана эмес, Атуул гана эмес, бизге Адам керек, Адамды тарбиялашыбыз керек, Адамды калыптандырышыбыз керек.

Адам – бул ички, руханий дүйнө, ансыз бир да завод иштебейт, коомдук мүлк уурдалат, коррупция жоюлбайт, экономика оңолбойт.

8. Дин менен мамлекеттин өз ара мамилеси боюнча маселелер өтө кылдат, этият түрдө кайра карап чыгууну талап кылат.

Азырынча бул тыюу салынган тема, же биз мамлекет менен дин бири-биринен ажыратылган болуш керек деген псевдолибералдык, суперсветтик көз караштын туткунунда жүрөбүз. Ооба, мамлекет диний ишмерлердин жана диний уюмдардын мамлекетке саясий же башка кысым көрсөтүүсүнө, мамлекеттин ички иштерине кийлигишүүсүнө жол бербеш керек. Бирок, биздин мамлекетибиздин светтүүлүгү ушуну менен аякташы керек! Кантип калктын 95%ын мамлекеттен бөлүп коюуга болот?

Мамлекет төө куштай болуп башын кумга катпашы керек, ал диндин, анын ичинде суннит багытындагы исламдын жана православиелик христиандыктын, **биринчиден**, реалдуу түрдө бар экенин жана Кыргызстандын бойго жеткен калкынын 95%ы ал диндердин тарапкерлери экенин **таанууга тийиш**;

экинчиден, диндин дал ошол идеологиялык жактан, адеп-ахлактык жактан инсанга таасир кылуунун кубаттуу дараметине ээ экенин таануу керек;

үчүнчүдөн, жаңы диндерди ойлоп табуунун, кудай издөөнүн жана кудай жаратуунун пайдасыз аракеттеринен алыс болуу керек экенин тааныш керек;

төртүнчүдөн, мамлекет квалификациялуу, сабаттуу диний ишмерлерди, айрыкча жер-жерлерде, даярдоого чындап кызыкдар болууга; динге ишенгендердин арасындагы реалдуу абалга кызыгууга жана бул процессти сабаттуу түрдө башкарууга тийиш.

Мамлекеттин зор өлчөмдөгү убакытты жана каражаттарды кандайдыр-бир абстракттуу программаларга сарп кылып жаткан, же турмуштун көптөгөн сфералары жана тармактары боюнча пайдасы жок чиновниктердин тобун кармап турганы таң калыштуу. Ал эми калктын 95%ы тигил же бул деңгээлде аралашкан диний сфераны мамлекет сабатсыз молдокерге берип койгон!

Мамлекет динден **бөлүнбөш** керек (анын үстүнө бөлүнүш акылсыздык жана мүмкүн да эмес!), анын ордуна динге ишенгендердин сферасында жүрүп жаткан процесстерди **башкарыш** керек, башкарганда да **сабаттуу, акыл-эс меен, профессионалдык деңгээлде, кылдат жана чебер** башкарыш керек. Эгер мамлекет башкарбаса, диний экстремисттер башкарат. Молдо – Курандан тышкары мамлекеттик саясатты, философияны, психологияны, экологияны, маданиятты түшүнө билген адам болуу керек. Балким, ушул маселеге улуттук идеологиянын таасирдүүлүгү көз каранды болор.

8. Мамлекет граждандык коомду «баспоого» тийиш, тескерисинче анын өнүгүшүнө, ылайыктуу структурага ээ болушуна жардам бериши керек. Эмне үчүн Бишкектеги кандайдыр-бир бейөкмөт уюм бүткүл республиканын граждандык секторунун атынан чыгышы керек? Эмне үчүн граждандык сектордун негизги уюмдары Батыштын финансылык салымдарына көз каранды?

Жооп ачык-айкын: мамлекет граждандык секторго көңүл бурбай, камкордук көрбөй, таштап койгон! Мына эми граждандык сектор өзүн-өзү өз билгиндей багып жатат! Соростун жана башка либералдык мүнөздөгү филантроптордун акчасы менен.

Ушундан улам Россиянын саясий партиялар жана граждандык сектор менен иштөө боюнча тажрыйбасын кунт коюп иликтеп чыгуу зарыл. Эмнеге Россияда өкмөт официалдуу түрдө, мыйзамдардын негизинде жалпы федералдык саясий партияларды финансылык жана материалдык жактан колдойт? Эмне үчүн Россияда Коомдук Палата түзүлдү? Мен бул тажрыйбалардын Кыргызстан үчүн да өтө пайдалуу болоруна ишенем. Балким, бул айтылган саясий партияларды финансылык колдоо жөнүндө жана Коомдук Палата жөнүндө сунуштар талкууланып жаткан улуттук идеология жөнүндө темадан такыр алыс болуп көрүнөр? Эгер жакшылап ойлонуп көрсөк, андай эмес. Ушул маселе боюнча кандайдыр бир маанилүү жана эффективдүү кадамдарга барбасак болбой калды. Мисалы, кыргыздын түндүк-түштүгүнүн, батыш-чыгышынын билермандары бир тегерек столго чогулуп, бул кыргыздын бөлүнүп-жарылуу проблемасын терең талкуулаш керек, анын себептерин аныкташ керек, бул маселени чечүүнүн

жолдорун издеш керек. «Экономика өнүгүп кетсе бул маселе өзү эле чечилет» деш – бул өтө эле жеңил жана чукул ой. Экинчиден, Кыргыз Республикасынын Кылмыш жана жаза Кодексинде «Улуттук, расалык, диний же регион аралык кастыкты козутуу» деп аталган берене бар (299-берене). Анын жазасы – беш жылга чейин эркинен ажыратуу. Ушундай эле нерсе «Кыргыз элинин улуттук биримдигине шек келтирүү» деген аныктама менен Кылмыш жана жаза Кодексине киргизилишин мен сунуштайт элем. Ким болбосун, эгер уруулук, уруктук чакырыктарды жасаса, Түндүк-Түштүк «проблемасынын» тегерегинде спекуляция жасаса, кимдир-бирөөнү «сенин уруун кыргыздыкы эмес» десе, аталган берене боюнча жазага тартылышы абзел. Бул беренедө өзгөчө талап мамлекеттик кызматкерлерге жана массалык маалымат каражаттарына коюлушу керек. Алардын бул маселе боюнча жоопкерчилиги, милдети өзгөчө болуусу абзел. Уруучулдуктан улутчулдукка көтөрүлмөйүнчө мамлекетибиз өспөйт, өнүкпөйт. Менин жеке пикиримде, **кыргыз улутунун биримдиги** – бул, түзүлгөн жагдайда жана чукул перспективада – эң маанилүү, эң олуттуу маселе. Муну чечүү – мамлекеттик бийликтин эң негизги милдети жана парзы.
